

# Un câmpulungean în slujba idealului național: Grigore Procopiu (1859–1930)

DUMITRU GAROAFĂ

## Motto:

„Din vârtejul luptelor care duc la risipă de energie și la discordie s-a retras întotdeauna. El ia din zbuciumul politic ideea abstractă și eternă a căutării drumului spre binele public...”

„Glasul Adevărului”, I, nr. 4,  
13 ian. 1922, p. 2

Grigore Procopiu s-a născut la Câmpulung-Muscel, județul Muscel, în ziua de 2 decembrie 1859, fiu al lui Procopie Constantinescu<sup>1</sup> și al Elenei Aricescu, nepoata istoricului C.D. Aricescu, fiind fratele mai mic al lui Emilian Procopiu, personalitate marcantă a vieții culturale muscelene<sup>2</sup>.

Frecventează cursurile școlii primare din orașul său natal, iar cele secundare la Liceul „Matei Basarab” din București. Încă din liceu, rămâne orfan de tată, iar întreaga familie va fi confruntată cu serioase dificultăți materiale<sup>3</sup>.

Urmează studiile superioare la Facultatea de Drept din București, iar, datorită aptitudinilor sale, va ocupa o mărunță funcție la Tribunalul Ilfov. Luându-și licența în drept cu aprecieri elogioase, este recomandat, de către profesorul C.D. Dissescu<sup>4</sup>, ministrului de Justiție, fiind numit magistrat la Turnu-Măgurele. Ulterior, este trecut ca substitut de procuror la Tribunalul Vâlcea, iar după scurt timp, părăsește magistratura, înscriindu-se la baroul avocaților din Vâlcea<sup>5</sup>.

La 26 iulie 1887, la Râmnicu-Vâlcea, se căsătorește cu Elena Cristescu, fiică avocatului Constantin Cristescu, a cărei mamă, Chiriachița Golescu, făcea parte dintr-o familie renumită din Vâlcea<sup>6</sup>. De pe urma acestei căsătorii au rezultat șase copii: Dan, Horia, Laura, Mircea, Aurora și Ioana, iar în afara căsătoriei – Dan Rădulescu, profesor de chimie la Universitatea din Cluj<sup>7</sup>.

Paralel cu practicarea avocaturii, Grigore Procopiu se înscrie în organizația P.N.L.–Vâlcea, devenind „o personalitate proeminentă a vieții politice locale, distins și apreciat în forurile de la centru”<sup>8</sup>. Este membru în Consiliul

<sup>1</sup> A făcut parte din cei nouă membri ai Comitetului Executiv al Unirii, din Câmpulung; a fost director al Școlii primare nr. 1 din Muscel, iar în 1860 a fost numit profesor al Școlii centrale din localitate. Vezi Fl. Mărțu, Gh. Părnuță, *Câmpulung Muscel – ieri și azi*, Câmpulung, 1974, p. 356.

<sup>2</sup> Gh. Părnuță, Ion Șucu, *Liceul „Dinicu Golescu” din Câmpulung Muscel la 80 de ani de activitate (1894–1974)*, Câmpulung Muscel, 1974, p. 107. Este numit institutor la Școala primară nr. 2 din Câmpulung, iar din 1894 profesor la gimnaziul din acest oraș. A contribuit la tipărirea primei gazete din localitate, intitulată „Vocea Muscelului”.

<sup>3</sup> Familia institutorului avea nouă copii: Emilian, Eufrosina, Grigore, Elena, Zoe, Constantin, Aristița, Gheorghe și Alexandrina

<sup>4</sup> C. D. Dissescu (1854–1932) s-a născut în comuna Sărăcinești, județul Vâlcea; a fost profesor de drept constituțional și om politic.

<sup>5</sup> „Îndrumarea Vâlcei”, IV, nr. 66–67, 11–31 oct. 1930, p. 1.

<sup>6</sup> Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale (în continuare D.J. Vâlcea A.N.); fond personal Gr. Procopiu, dosar 1/1916–1928, f. 19.

<sup>7</sup> Vezi C. Tamaș, *Omagiul lui Gr. Procopiu*, în „Informația zilei”, Rm.-Vâlcea, II, nr. 240, 13 august 1993, p. 1.

<sup>8</sup> Este ales vicepreședinte al organizației Național-Liberale de Vâlcea. Vezi în „Îndrumarea Vâlcei”, IV, nr. 66–67, 11–31 oct. 1930, p. 1.

comunal și, apoi, primar al orașului Râmnicu-Vâlcea, ulterior fiind ales ca deputat și senator, în mai multe rânduri, în Parlamentul țării<sup>9</sup>. A ocupat o serie de funcții onorifice, fiind vicepreședinte al Consiliului de administrație al Societății „Carpatina“, al „Băncii Râmnicului“, al Societății „Govora-Călimănești“ ș.a., „...cărora s-a făcut folositor prin vastitatea cunoștințelor și prin onestitatea îndrumărilor sale dezinteresate“<sup>10</sup>.

Om politic influent și avocat distins, „dezinteresat până la nepăsare“, Grigore Procopiu a primit cu inima deschisă și a ajutat cu sfaturile sale luminate o pleiadă de tineri, lansându-i în politică, printre care pe I.G. Duca<sup>11</sup> și D.D. Drăghiescu<sup>12</sup>.

Onestul om politic, care se ridicase întotdeauna mai presus de interesele mărunte de partid și nu înțelesese politica decât în accepțiunea ei de știință și artă care să asigure mecanismul tot mai complex al statului, Grigore Procopiu a fost vicepreședinte al Senatului, a făcut parte din Grupul Român al Uniunii Interparlamentare<sup>13</sup> și a fost numit, inițial, consilier permanent inamovabil la Secția a II-a a Consiliului Legislativ, apoi președinte al acesteia. Pentru un jurist, dublat de un sociolog, era cea mai de seamă funcție de stat<sup>15</sup>. Începând cu această dată (1926), părăsește și orașul lui iubit, Râmnicu-Vâlcea, și se retrage din politică<sup>16</sup>, „fără însă a-și uita prietenii de idei și luptă, fără a nesocoti vreodată pe cei ce au apelat la înțelepciunea și protecția sa“<sup>17</sup>.

Debarasat, parcă, de disciplina proprie a unui partid mare, aflat la guvernământ și, poate, împins și de impulsul lăuntric de a lăsa posterității ceva din experiența sa de om politic, jurist și de vastă cultură, Grigore Procopiu își dezvăluie, prin scris, realele sale calități, fapt remarcat și de contemporanii săi<sup>18</sup>. Sunt încă în manuscris, așteptându-și editorul, o serie de lucrări, pe variate teme: politică, juridică, sociologică, filosofice ș.a.<sup>19</sup>. Cea mai însemnată lucrare publicată în timpul vieții sale a fost *Parlamentul în pribegie*, contribuind, prin aceasta – potrivit aprecierilor lui C. D. Dissescu –, la ridicarea vâlului ce acoperea însemnate evenimente trăite, între viață și moarte, de parlamentarii noștri cu ocazia evacuării acestora în Rusia<sup>20</sup>.

<sup>9</sup> D.J. Vâlcea A.N., fond personal Gr. Procopiu, dosar 1/1916–1928, f. 9 și 12. În primăvara anului 1922 îl însoțește pe H. Foçillon, profesor de istoria artei moderne și director al Muzeului din Lyon, care preda niște cursuri la Universitatea „Dacia Superioară“ din Cluj, în vizitele acestuia la mănăstirile din județul Vâlcea. Vezi în „Buridava. Studii și materiale“, nr. 3, Rm.-Vâlcea, p. 230.

<sup>10</sup> „Îndrumarea Vâlcei“, IV, nr. 66–67, 11–31 oct. 1930, p. 1.

<sup>11</sup> Acesta debutează în Parlamentul României în 1907 cu un discurs legat de bolile cronice, indeosebi pelagra, ce măcinau lumea satelor. Vezi D. Andronie, *I. G. Duca și Legea învoielilor agricole din 1907*, în „Studii vâlcene“, VI, 1983, p. 53–56.

<sup>12</sup> Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie (1916–1918). Amintiri, note și impresii*, București, Editura Universitaria, 1992, p. 43.

<sup>13</sup> D.J. Vâlcea A.N., fond personal Gr. Procopiu, dosar 1/1916–1928, f. 13.

<sup>14</sup> *Ibidem* f. 10 și dosar 4/1918–1930, f. 14. În această ipostază, Gr. Procopiu, conform prevederilor constituționale, renunță la calitatea de senator, noua funcție fiind incompatibilă cu mandatul legislativ.

<sup>15</sup> *Ibidem*, dosar 3/1925–1942, f. 37.

<sup>16</sup> „Îndrumarea Vâlcei“, IV, nr. 66–67, 11–31 oct. 1930, p. 2.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 1.

<sup>18</sup> Printre aceștia enumerându-se și amicul său de o viață – I.G. Duca. Vezi *Ibidem*, p. 2.

<sup>19</sup> Printre acestea amintim: *Criza parlamentelor și partidelor, Considerații asupra experiențelor democratice în Europa postbelică, Calculul diferențial și integral* ș.a.

<sup>20</sup> Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie (1916–1918). Amintiri, note și impresii*, Rm.-Vâlcea, Tipografia Societății Anonime „Viitorul Vâlcei“, 1920, p. I–IV. A încercat să o publice și în versiunea franceză, adresându-se editurii pariziene „Gambert“, dar fără rezultat.

A decedat la 13 octombrie 1930, la București, și a fost înhumat în ziua de 16 octombrie 1930 la cimitirul Sf. Ioan Botezătorul din Râmnicu-Vâlcea, aducându-i un ultim omagiu personalității politice<sup>21</sup> și colegii lui de breaslă<sup>22</sup>. În semn de prețuire pentru acest fiu adoptiv al Vâlcei, care a fost Grigore Procopiu, s-au desfășurat o serie de solemnități la dezvăluirea bustului acestuia în orașul Râmnicu-Vâlcea<sup>23</sup>, iar o stradă a acestuia îi poartă și astăzi numele.

Dar cea mai fecundă activitate, Grigore Procopiu a desfășurat-o în Parlamentul țării, atât pe linie juridică<sup>24</sup>, dar mai ales pe linia apărării și promovării interesului național.

Declanșarea primului război mondial a luat pe nepregătite cercurile conducătoare românești, deoarece România, atât prin poziția sa geostrategică, cât și prin faptul că viza desăvârșirea idealului național, mai devreme sau mai târziu trebuia să se implice efectiv de partea uneia din taberele beligerante.

În acest context, viața politică românească și în special cea parlamentară din perioada neutralității (1914–1916) au fost profund marcate de aceste opțiuni politico-militare pe care trebuia să le decidă Guvernul liberal, în frunte cu I.I.C. Brătianu. Astfel, la ultima sesiune parlamentară de la cumpăna anilor 1915–1916, reprezentanții majorităților din Cameră și Senat s-au pronunțat pentru politica de așteptare prudentă, politică urmată și de Guvern. Cu acest prilej, Grigore Procopiu, senator de Vâlcea, referindu-se la soarta românilor din Basarabia și Transilvania, aflați sub dominația străină, subliniază că deși „...iubirea de neam ne-ar îndemna să facem totul ca să-i ajutăm în lupta ce întreprind pentru a menține neatinsă naționalitatea ce le este atacată...”, totuși recomandă acțiuni prudente și discrete, deoarece „aventurile nechibzuite devin mai periculoase decât nepăsarea însăși”<sup>25</sup>.

Pentru românii din Basarabia „n-am putut face nimic”, deoarece la cele mai mici manifestări unioniste, Rusia putea să le folosească drept „pretext de ocupațiune și cine știe dacă nu și de mai mult”, rămânând acestora greaua sarcină „de a rezista prin propria lor forță de rezistență la această operă de de-naționalizare”<sup>26</sup>. Referitor la românii din Transilvania, și aceștia supuși unei intense politici de de-naționalizare din partea cercurilor guvernante maghiare, senatorul subliniază că „simțul viu și neadormit de naționalism al românilor din Transilvania, ajutat de sprijinul nostru moral dat pe calea încurajării la rezistență și de ajutoarele noastre discrete și fără reclamă religioasă”, este calea de preferat, decât „mitingurile zgomotoase, sterile și neputincioase”, deoarece acestea pot să aibă pentru noi și consecințe diplomatice periculoase<sup>27</sup>.

<sup>21</sup> D.J. Vâlcea A.N., fond personal Gr. Procopiu, dosar 4/1918–1930, f. 10–12 (telegrame de condoleanțe de la Tancred Constantinescu, Vintilă Brătianu, Gr. Iulian ș.a.).

<sup>22</sup> *Ibidem*, dosar 3/1925–1942, f. 24–38 (discursurile funebre rostite de I.C. Filitti și M. Eliescu, membri ai Corpului legislativ).

<sup>23</sup> „Îndrumarea Vâlcei”, XIII, nr. 132, 15 sept. 1939, p. 2 și în „Informația zilei”, II, nr. 240, 13 aug. 1993, p. 1.

<sup>24</sup> Ca de exemplu: Expunerea de motive la proiectele de lege a timbrului, a accelerării judecăților și a avansării în armată ș.a.

<sup>25</sup> D.J. Vâlcea A.N., fond personal Gr. Procopiu, dosar 3/1915, f. 6–7 (discurs incomplet, păstrat în cionnă).

<sup>26</sup> *Ibidem*.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 8–9. Senatorul se referă la întrunirea „Acțiunii Naționale” din 4 aprilie 1915 de la Craiova, unde Tache Ionescu, V. Lucaci, N. Filipescu, Octavian Goga, C. Mille ș.a. au rostit discursuri incendiarie la adresa Monarhiei. Vezi în „Curierul Oltenic”, XXV, nr. 982, 28 martie–4 aprilie 1915, p. 3.

Entuziasmul intrării României în război (în noaptea de 14 august 1916) a fost de scurtă durată, deoarece România, practic, a fost nevoită să lupte pe două fronturi, iar aliații nu și-au onorat la timp obligațiile asumate prin Tratatul de alianță și Convenția militară, au dat posibilitatea Puterilor Centrale să treacă la contraofensivă pe ambele fronturi și să amenințe cu invazia și ocuparea teritoriului național. În această perspectivă, se conturase ideea evacuării în Moldova numai a Guvernului, a Casei Regale și a altor instituții, mai puțin a Parlamentului, deoarece „parlamentarii trebuiau... să rămână în județele respective, pentru a ridica moralul populației, în timpul invaziei, și a-i face să poată suporta mai ușor amărăciunile ei“, idee împărtășită și de I.G. Duca, ministrul Cultelor<sup>28</sup>. În replică, Grigore Procopiu îi argumentează acestuia că o astfel de concepție despre rolul parlamentarilor nu este conformă cu dispozițiile constituționale, deoarece, pe de o parte, Guvernul, fiind un organ executiv, evacuarea acestuia la Iași avea nevoie de ratificarea Parlamentului, „fără de care rămânea o simplă fugă“, iar, pe de altă, în eventualitatea unei evacuări în afara granițelor țării, ficțiunea de stat român beligerant „nu putea fi realizată decât de doi factori: regele și Parlamentul“, invocând, în acest sens, exemplul belgienilor și al sârbilor. De asemenea, această concepție nu corespunde nici intereselor țării, deoarece, în astfel de momente grele, „... țara are nevoie ca glasuri autorizate să-i redea, de la tribuna parlamentului, încrederea în legitimitatea acțiunii războinice și speranța triumfului final“<sup>29</sup>.

În starea de derută generală, provocată de înfrângerea suferită – 2/3 din teritoriul național căzuseră sub ocupația Puterilor Centrale –, atmosfera din preajma și în timpul convocării Corpurilor legiuitoare la Iași era foarte încărcată. Discursurile din Parlament s-au desfășurat sub semnul suspiciunii, dar și al necesității solidarizării pe mai departe cu acțiunea Guvernului liberal, conturându-se ideea unui guvern de uniune națională. Pentru senatorul vâlcean „nu considerații mici de disciplină sau solidaritate de partid puteau servi ca directive... ale acțiunii parlamentare a tuturor acelor<a> ce trebuiau să gândească și să simtă numai ca români, numai românește“<sup>30</sup>.

Cu o asemenea conduită, pentru parlamentarii noștri, conform raționamentelor lui Grigore Procopiu, se putea ajunge la două ipoteze:

a) Guvernul putea să evite dezastrul acțiunii sale războinice, prin neimplierea țării în conflict, sau

b) ca Guvernul să demonstreze că și-a făcut pe deplin datoria, dar numai „...desfășurarea nenorocită a războiului nu-i este imputabilă, ci se datorește fatalității, <care este> mai presus de putința omenească de a o înlătura“<sup>31</sup>.

Pentru prima ipoteză – potrivit aprecierilor lui Procopiu –, se pune sub semnul întrebării însăși legitimitatea intrării noastre în acțiune, deoarece „... ar fi însemnat să dăm dușmanului, în cursul ostilităților, o armă puternică pentru a contesta legitimitatea războiului și a încerca să pună la cale, cu ajutorul dușmanilor filogermani dinlăuntru, slăbirea puterii de rezistență a țării dinapoia frontului, *zdruncinând credința poporului* (subl. noastră – D.G.) în legitimitatea

<sup>28</sup> Gr. Procopiu, *op. cit.*, p. 3–4.

<sup>29</sup> *Ibidem*, p. 4. De menționat că aceleași argumente le împărtășește și lui Al. Marghiloman, dar acesta, fiind adeptul alianței cu Puterile Centrale, îi răspunde că singura posibilitate pentru noi este încheierea păcii separate, deoarece „vom scăpa țara de ruși“. Vezi *Ibidem*, p. 7–8.

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 12.

<sup>31</sup> *Ibidem*.

acțiunii noastre războinice“. Procopiu, consecvent conștiinței sale de patriot, recomandă, în acest sens, că „numai rezistența îndârjită, până la capăt, fără șovăire (subl. noastră – D.G.), ne mai poate asigura salvarea, contribuind cu sacrificiile noastre la succesul final al Aliaților“<sup>32</sup>.

Ulterior, la presiunile Rusiei, care pretexta despre posibilitatea ruperii frontului pe Siret, la care se raliază și ceilalți Aliați, Guvernul român este nevoit să accepte soluția evacuării parlamentarilor români în Rusia. Aceștia, în urma discuțiilor avute, au concluzionat că acțiunea de evacuare impune Guvernului român s-o efectueze în condiții compatibile cu demnitatea țării, deoarece ei reprezintă poporul român și nu individualități particulare. În acest sens, a fost votată o moțiune, prin care se insistă pentru obținerea dreptului de extra-teritorialitate, și aleasă o comisie, din care a făcut parte și Grigore Procopiu, pentru a cere lămuriri chiar primului-ministru<sup>33</sup>. La audiența cu primul-ministru, Grigore Procopiu, vorbind în numele comisiei, a subliniat că era mai mult o dorință a majorității parlamentare, ca acesta să răspundă personal de acțiune și nu să o lase în seama unui ministru de resort, invocând modul penibil și rușinos al evacuării parlamentarilor la Iași. Brătianu, nefiind de acord cu această „formă de moțiune-ultimatum“, comisia acceptă s-o considere ca neavenită, în schimbul explicațiilor confidențiale ale acestuia în problema eventualei evacuări, încheind ca să se spună colegilor parlamentari că „evacuarea se impune ca o datorie în interesul țării“<sup>34</sup>.

Evacuarea parlamentarilor în Rusia la sfârșitul lunii ianuarie 1917 trezește în sufletele acestora reacții dintre cele mai diverse, dominantă fiind cea a pribegiei, la care se adaugă la unii, printre care și la Procopiu, cea de repulsie<sup>35</sup>. Fiind cazați la Odessa și Cherson, după o scurtă ședere și neavând perspectiva clară a evoluției evenimentelor din Rusia, parlamentarii sunt convocați din nou la Iași în sesiune pentru a da țării reformele constituționale promise: vot universal și împrumut. La 6 mai 1917 se redeschid lucrările Parlamentului, fiind alese comisiile „ce urmau să pregătească textele constituționale care trebuiau să fie supuse deliberărilor și votului ambelor adunări“, din comisia Senatului făcând parte și Grigore Procopiu<sup>36</sup>. În acest context, senatorul vâlcean a cerut guvernului de colaborare și comisiei parlamentare de a se renunța la sistemul specific românesc, de a introduce în Constituție „dispoziții aparținând competenței de legiferare a legiuitorului român“, în sensul că limitează libertatea de acțiune a viitorilor legiuitori<sup>37</sup>. Adversarii fățiși ai reformelor, ca urmare a manevrelor lui C. Argetoianu, pentru a le împiedica, încearcă să se prevaleze de art. 128 din Constituție, potrivit căruia în eventualitatea modificării acesteia, textele trebuiau votate în prezența a cel puțin 2/3 din numărul membrilor Parlamentului, tentativă dejucată de C.D. Dissescu<sup>38</sup>. După părerea lui Grigore Procopiu, formularea dată de Dissescu se baza pe dispoziția regulamentului care prevede prezumpția

<sup>32</sup> *Ibidem*, p. 13.

<sup>33</sup> *Ibidem*, p. 17.

<sup>34</sup> *Ibidem*, p. 17–20.

<sup>35</sup> „O senzație analogă cu aceea ce da unor persoane mai sensibile atingerea de pielea rece și alunecoasă a unei reptile“. Vezi *Ibidem*, p. 21.

<sup>36</sup> I.G. Duca, *Memorii. Vol. III. Războiul. Partea I (1916–1917)*, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 231–234.

<sup>37</sup> Gr. Procopiu, *op. cit.*, p. 39. Același punct de vedere îl are și C.D. Dissescu. Vezi *Ibidem*, p. II–III.

<sup>38</sup> C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al III-lea, partea a V-a (1916–1917). București, Editura Humanitas, 1992, p. 220.

demisionării, după un număr de absențe continue. În principiu, Procopiu este de acord cu această soluție, dar din alte motive decât cele ale acestuia, „deoarece era evident că absența nu era voluntară și nu putea fi prezumată voluntară“.

Argumentul forte al lui Procopiu este acela că situația juridică a cetățenilor aflați sub ocupația dușmanului, din punct de vedere constituțional, este aceea „că nu-și pierd drepturile lor politice, ci numai exercițiul exercitării lor“; aplicând aceste principii și senatorilor rămași în teritoriul ocupat „... se impune soluția ca ei să nu fie socotiți în majoritate, căci pierzând vremelnice exercițiul drepturilor politice, pierd, în același timp și pe aceeași durată, calitatea de membri ai Parlamentului“<sup>39</sup>. Dar „problema cvorumului“ în Senat este rezolvată tot de Tache Ionescu și, astfel, devine inutilă procedura constituțională invocată mai sus de adversarii reformelor.

La 20 mai 1917, Parlamentul și-a reluat ședințele, iar la 24 mai 1917 a început discuția generală a reformelor, care a ținut până la 14 iunie 1917, majoritatea proprietarilor latifundiari, cu mici excepții, votând cele două reforme<sup>40</sup>.

Reîntorși în Rusia, parlamentarii români sunt din nou convocați în sesiune ordinară la Iași, pentru 15 noiembrie 1917. În drum spre țară, datorită turnurii nedorite a evenimentelor din Rusia, parlamentarii suportă un veritabil calvar din partea autorităților bolșevice, fiind considerați, practic, ostatici la Odessa, pe motivul că prin intrarea armatei române în Basarabia s-a creat, de facto, o stare de război între România și Rusia<sup>41</sup>. În aceste condiții, pentru mulți parlamentari români, inclusiv pentru Grigore Procopiu, evacuarea, sinonimă la noi cu pribegia, echivala cu un veritabil calvar, situație care-l îndreptătea pe un contemporan al lui Procopiu să afirme: „L-am văzut în acele vremuri și-l văd și azi și parcă în dânsul văd suferința întregului neam, învinsă prin curaj și resemnare“<sup>42</sup>.

<sup>39</sup> Gr. Procopiu, *op. cit.*, p. 40–42. De menționat că soluția propusă a fost adusă la cunoștința ministrului de Finanțe V. Antonescu.

<sup>40</sup> Cu acest prilej, în Senat a avut loc debutul în politică al senatorului de Vâlcea, D. Drăghicescu. Vezi *Ibidem*, p. 43.

<sup>41</sup> *Ibidem*, p. 55–114.

<sup>42</sup> „Glasul Adevărului“, I, nr. 4, 13 ian. 1922, p. 2.